

DOI:

УДК 32:316.77(045)

С. С. Орденів

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

e-mail: ss_ordenov@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0002-2572-8300; Researcher ID: Q-7658-2018

Анотація. У статті здійснюється аналіз філософських засад теорії політичної комунікації. Зазначається, що політика в найзагальнішому розумінні являє собою сукупність соціальних практик і дискурсів, пов'язаних із здійсненням влади, у яких реалізуються форми і методи управління суспільством, громадськими групами та їхніми відносинами. Стверджується, що філософська концептуалізація політичної комунікації задає фокус дослідницького погляду, формує певну оптику науково-філософської рефлексії, виступаючи засадничим критерієм, який структурує побудову різноманітних теоретичних конструктів, моделей і підходів до пояснення цього явища. Зокрема, в ході формування різноманітних філософських напрямів, концепцій і поглядів на комунікацію, узагальнюється філософське осмислення феномену комунікації з урахуванням теоретико-методологічних здобутків герменевтики, феноменології, аналітичної, прагматичної філософії тощо.

Ключові слова: філософські засади комунікації; політична комунікація, теорія комунікації, комунікативна дія, комунікативні висловлювання.

Вступ

У соціально-політичній сфері існує безліч залежностей та зв'язків між суб'єктами політичних відносин – різними політичними групами, індивідами, інституціями, організаціями, суспільними рухами тощо. Найглибший характер мають зв'язки, що утворюються у результаті інформаційних обмінів між людьми. На цій основі виникають різноманітні форми взаємного спілкування, або, іншою мовою, – форми комунікації, що виконують надважливу роль у системі суспільних відносин, адже саме через комунікативні засади передається історичний, соціокультурний та політичний досвід між поколіннями, відбувається соціалізація людей, структурується політичне життя у суспільстві. До того ж, за допомогою різноманітних засобів комунікації відбувається інформування про суспільні цінності та ідеали, політичні факти і події, здійснюється моніторинг реального стану справ у суспільстві, відстежуються суспільні настрої та поширюються різноманітні точки зору, функціонує «рини» ідей тощо. Отже, суспільні відносини мають яскраво виражений комунікативний характер, адже суспільство є, передусім, результатом взаємодії людей, які безпосередньо у різний спосіб беруть участь у політичному процесі і повсякчас комунікують всередині політичної системи.

Зважаючи на те, що у найзагальнішому розумінні політика являє собою сукупність соціальних практик і дискурсів, пов'язаних із здійсненням влади, у яких реалізуються форми і методи управління суспільством, громадськими групами та їхніми відносинами, політична комунікація становить основу реалізації політичної діяльності. Політична комунікація є специфічним видом політичних відносин та розглядається як невід'ємний елемент політичної сфери суспільства, частини його політичної свідомості. У певному сенсі, будь-яка соціальна дія може розглядатися як комунікативна, тобто така, що містить і виражає певне інформаційне повідомлення. Тому політичну комунікацію можна представити як смисловий та ідеально-змістовний компонент соціальної взаємодії. Зазначене актуалізує розгляд філософських засад теорії політичної комунікації, що сприяє цілісному її

розумінню та створює підґрунтя для подальшої концептуалізації.

Аналіз досліджень і публікацій.

Теоретичною основою дослідження виступили соціально-філософські, соціологічні та політологічні тощо праці М. Бубера, К. Дойча, К. Леві-Строса, Р. Крейга, Н. Лумана, М. Маклуена, Т. Ньюкомба, Ю. Хабермаса.

Мета та завдання статті

Мета статті – здійснити філософську рецепцію теоретичних засад політичної комунікації.

Методологія дослідження.

Методологію дослідження становлять діалектичний, історичний і компаративний підходи у поєднанні із філософськими принципами об'єктивності, системності, а також загальнонауковими принципами відповідності й відносності тощо.

Результати

Розвиток інформаційно-комунікативних технологій у сучасному суспільстві спричинює не лише структурні зміни економічної, соціально-політичної, культурної та інших сфер суспільства, але й трансформує саму форму комунікації, що пов'язано зі специфікою обміну та поширення інформації у суспільстві. Зокрема, «змінюються не тільки способи комунікації, мовні форми та засоби, але й трансформуються комунікативні процеси, що визначає їхнє місце в цілісній системі семіотичних явищ і людських стосунків загалом» (Орденів 2024). Як зазначає О. Скиба, сьогодні високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій ще більше збагатив систему сучасних комунікацій новими відео-і аудіоузальними засобами передачі інформації, тим самим ще більше підкресливши обумовленість результату наукового пізнання соціальними і індивідуальними чинниками (Скиба О. 2024, 63). Г. Клешня стверджує, що у сучасному світі «діджиталізація охопила всі сфери буття суспільства, суттєво вплинувши на комунікаційні процеси, які тепер значною мірою залежать від Інтернету та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Останні стали невід'ємною складовою комунікативного простору, відкриваючи нові шляхи для взаємодії між викладачами та студентами, надаючи

безпрецедентний доступ до знань» (Клешня 2024, 107). Зазначене є цілком справедливим, адже в умовах «інформаційного суспільства провідним засобом комунікації виступає Всесвітня мережа Інтернет, який через свою технологічність визначає форми, мову і навіть зміст комунікації» (Матюхіна 2024, 113).

На зростаючу роль комунікації в структурі суспільних відносин звернув увагу ще у 50-х роках XX століття французький соціолог і антрополог К. Леві-Стросс, зазначивши, що у своєму розвитку соціальні науки «йдуть до коперниканської революції, яка зведеться до інтерпретації суспільства загалом через використання теорії комунікації» (Lévi-Strauss 1998). Цілком очевидно, що постіндустріальне суспільство перебуває на інформаційному етапі свого розвитку, адже повсякчас відбувається впровадження нових інформаційно-комунікативних технологій практично в усі сфери людського життя. Зважаючи на викладене, теорія комунікації виявляється досить плідною, адже вона, спираючись на традицію, що склалася у суспільних науках щодо розгляду соціуму як динамічної системи з виробництва і відтворення соціального порядку, дає широкі можливості для характеристики багатьох комунікативних практик сучасності, зокрема, таких її сфер, як науковий і міжкультурний діалог, а також міжетнічної, міжконфесійної та політичної комунікації тощо.

Розвиток світового політичного простору відбувається в умовах зростаючого значення інформації та комунікації в суспільстві. В сучасному світі інформація стала не лише ключовим ресурсом, а й важливим фактором впливу на політичні процеси. Поява нових інформаційних технологій і розширення комунікаційних мереж змінили характер взаємодії між країнами, політичними акторами та громадянами (Ченбай 2024). В такий спосіб, інформація і комунікація стали важливими інструментами в політичній сфері, що зумовлюють не лише внутрішньополітичні зміни в країнах, але й викликають глобальні трансформації в міжнародних відносинах. У реаліях постіндустріального суспільства функціонування політичної комунікації безпосередньо пов'язане з інтенсифікацією процесів урбанізації та глобалізації, зростанням ролі інформаційних технологій та їхнім широким застосуванням у повсякденному житті, розвитком політичних процесів і практик, а також різноманітних технологій управління і впливу на суспільство.

Історично, вивчаючи витоки осмислення політичної комунікації, дослідники найчастіше звертаються до античного періоду, зокрема до роботи Арістотеля «Риторика». Вважається, що саме західноєвропейська традиція осмислення феномену політичної комунікації є найбільш плідною. Натомість, навіть європейські дослідники розробку комунікативної теорії пов'язують насамперед із початком прикладного вивчення у США в 50-х роках XX століття процесів поширення і передачі інформації (Vroons 2005). Зазначений аспект вплинув на загальне ставлення до класичних теоретичних підходів осмислення комунікації, які, можливо, не безпідставно, звинувачували в американоцентризмі, наголошуючи на їхній надмірній орієнтації на

індивідуалізм та прагматизм, що, зокрема, підтверджується й самими американськими дослідниками (Craig 2007). Цілком природним є те, що представники незахідного наукового дискурсу намагаються розглянути комунікацію з інших соціокультурних позицій, зокрема, роблячи акцент на релігійно-філософському, лінгвістичному та історичному її вимірах (Miike 2006). Водночас, як зазначає Г. Шепард, незважаючи на різноманіття підходів до вивчення комунікації, історію її осмислення загалом можна охарактеризувати здебільшого як історію боротьби комунікативістики із самою собою, власне – як історію її протиставлення з власною теоретичною спадщиною (Shepherd 1999).

У становленні теорії політичної комунікації можна виокремити кілька етапів, які мали свої особливості в розумінні та поясненні феномену дискурсивності політики. Теорія політичної комунікації починає формуватися після Другої світової війни, коли на стику соціальних і політичних наук виникає самостійний напрям досліджень, що отримав назву «політична комунікативістика». Вона досліджувала соціологічні аспекти комунікації, вплив ЗМІ на політичну свідомість і поведінку громадян, зокрема роль пропаганди у соціально-політичному житті. Теоретико-методологічним підґрунтям політичної комунікативістики виступили передові на той момент ідеї біхевіоризму, кібернетики, структур-функціональний підхід, а також теорії систем і інформації, що активно розвивалися.

Відзначимо, що для нашого дослідження важливо не лише здійснити філософську рецепцію наявних теоретичних напрацювань у сфері комунікації, а й з'ясувати, у який спосіб філософія реагує на сучасні виклики, спричинені, насамперед, стрімким зростанням ролі комунікаційних процесів у різних сферах суспільного життя. До того ж, зважаючи на імпліцитно присутній зв'язок філософії та науки, їхній розвиток зажди засновувався на взаємодії філософського і конкретно-наукового знання, що передбачало їхню взаємну кореляцію, яку можна представити як взаємопроникнення і взаємовплив. Яскравим прикладом цієї взаємодії в сучасний період можна вважати появу таких впливових соціальних концепцій, як «постіндустріальне суспільство», «інформаційне суспільство», «мережеве суспільство» тощо. Своєю чергою, досить важливим є також осмислення того, що відбувається безпосередньо в надрах філософської концептуалізації політичної комунікації, адже вона задає фокус дослідницького погляду, формує певну оптику науково-філософської рефлексії, виступаючи тим засадничим критерієм, який структурує побудову різноманітних теоретичних конструктів, моделей і підходів до пояснення цього явища. Мова йде про формування різноманітних філософських напрямів, концепцій і поглядів на комунікацію, які виявляють не лише своєрідність ідей і підходів, що лежать в їхній основі, але й вплив філософських традицій на її осмислення, зокрема, англосаксонської, французької, німецької і т.п., узагальнюючи, в такий спосіб, філософське осмислення феномену комунікації з урахуванням теоретико-методологічних здобутків

герменевтики, феноменології, аналітичної і прагматичної філософії тощо.

Хоча традиція філософського розгляду дискурсивності людського життя сягає часів Античності, тривалий час філософія розуміла комунікацію здебільшого як практичну проблему. Як зазначають Л. О. Шашкова та М. В. Злочевська в роботі «Діалогічний вимір гуманітарного знання», діалогічність нашого життя, як певний «спосіб взаємодії, спілкування, духовної єдності та самоствердження особистості цікавив Сократа, Платона, Арістотеля. Діалог в античній філософії формується як метод знаходження істини за допомогою певних питань і методичного знаходження відповідей на них» (Шашкова, Злочевська 2011). Перші ж підходи до філософського осмислення комунікації, як до специфічного предмета дослідження, почали вирізняти з-поміж традиційних філософських проблем, як-от пошук істини, лише у XX столітті.

Вважається, що одним із перших до діалогу, як насамперед філософської проблеми міжособистісної комунікації, звернувся М. Бубер. У своїй роботі «Я і Ти», що вийшла друком 1923 року, він розглядав діалог з етико-метафізичної позиції як універсальну форму відношення «Я-Ти», що стосується природи людини та визначення її реального призначення у світі, яке має особливе буттєве значення. Філософ описує відносини між людиною, Богом та її ближніми як такі, що мають екзистенційний, діалогічний та релігійний характер. Натхнений роботами Л. Фейербаха та С. К'єркегора, М. Бубер формує передумову людського існування як зустрічі. Для того, щоб класифікувати способи буття, взаємодії та свідомості, через які людина вступає в комунікацію з іншими людьми, предметами світу та об'єктивною реальністю загалом, М. Бубер протиставляє відношення «Я-Ти» та «Я-Воно», де перше виступає як діалогічне, міжособистісне ставлення, засноване на ціннісних і духовних аспектах, а друге – як монолог внутрішнього «Я» – повсякденне утилітарне ставлення, що відповідає Арістотелевій логіці. На думку М. Бубера, ці два типи відносин породжують протилежні образи світу – духовний і утилітарний. Природа людини полягає в тому, що вона не може повсякчас перебувати в діалогічному стані «Я-Ти» стосунків, натомість «той, хто живе лише стосунками «Воно» – не людина» (Бубер 2012). В такий спосіб, людина постійно взаємодіє зі світом, перебуваючи в одному із зазначених режимів, але, тим не менше, безпосередньо сам процес комунікації в системі «Я-Ти» не підлягає опису як явище, тобто як «Воно», а може бути лише пережитий особисто. Отже, філософія діалогізму виявляє свій особливий онтологічний статус, який не можна описати предметною мовою, оскільки комунікація ні до чого не зводиться і не має чітко визначених соціально-політичних наслідків. Зазначене актуалізується в умовах розвитку ІКТ, адже «самозбереження унікальності людського буття забезпечується й наявністю у людини духовності, яка також закладається, починаючи з дитинства, в процесі набуття знань, засвоєння суспільних цінностей, формування особистісних моральних якостей.

Проблема вибудовування і самозбереження власного Я-буття постає у сучасному соціумі в системі соціальних комунікацій як наріжна для всього українського (і не лише) суспільства» (Дротянко 2023, 9).

Більш предметне розуміння комунікації у філософії починає формуватися у 50-60-х роках XX століття під впливом бурхливого розвитку в цей час наукових досліджень у комунікативній сфері. Зокрема, німецький філософ К.-О. Апел, спираючись на теорію мовленнєвих актів Дж. Остіна, Дж. Серля, К. Баха, Р. Харніша та лінгвістичну прагматику Ч. Пірса і Ч. Моріса, спробував крізь призму кантівського трансценденталізму визначити умови комунікації.

Основою діалогу у К.-О. Апеля виступає мова, яка, своєю чергою, ґрунтується на «парадигматичних очевидностях» (Apel 1999). Філософ піддавав критиці традиційний поділ мислення і мови, що зокрема в рамках аналітичної філософії призводило до постулювання ідентичності структур мови і світу. Ототожнюючи мислення з мовою, К.-О. Апел пропонував здійснювати аналіз мислення з позиції вживання мови – трансцендентальну прагматику. Мова у філософа постає не лише засобом передачі інформації, а й формою інтерсуб'єктивної комунікації. Відповідно, умовою комунікації, на думку К.-О. Апеля, є наявність ідеальних норм комунікації, «система правил, на яких оперта здатність суб'єкта висловлювати речення в тій чи іншій ситуації» (Apel 1982), що існують апіорно, виявляються через мову і уможливають її існування. Стверджуючи первинність діалогу (інтерсуб'єктивності комунікації) над індивідуалізованою свідомістю, К.-О. Апел розвиває уявлення про ідеальну комунікативну спільноту, що репрезентує норми і принципи, які передують комунікації. Вони постають як деяка раціональна аргументація, що на практиці застосовується учасниками реальної комунікації. В такий спосіб відбувається наче індукування реальної комунікативної спільноти ідеальною, що виявляється у взаємному розумінні і саморозумінні через мову.

Ю. Хабермас підхопив і розвинув ідею трансцендентальної прагматики К.-О. Апеля, розробивши на її основі теорію комунікативної дії. У своїй теорії Ю. Хабермас трансформував теорію цілераціональної дії М. Вебера, адже, на думку філософа, ключовим аспектом соціальної дії є не цілераціональність, а спрямованість на взаємодію і взаєморозуміння. В такий спосіб суб'єкти, що комунікують розглядаються з позиції теорії комунікативної дії не як засоби, суто об'єкти впливу, а як, власне, комунікативна мета.

Ю. Хабермас у своїй теорії не прийняв також радикального трансценденталізму К.-О. Апеля як безпосередньої умови комунікації. На його думку, традиційне тлумачення трансцендентального у філософії відсилає до абстрактно-ідеалістичних спекуляцій, тобто до суджень, які не звернені до досвіду, уможлядних і спекулятивних міркувань, натомість дослідження реальної комунікації повинно бути об'єктивним, а отже, – спиратися на певний емпіричний матеріал. Тому філософ для описання умов комунікації застосовує термін «універсальна

прагматика» (Habermas 1976), намагаючись наблизити в такий спосіб трансцендентальне до реального, «поцейбічного» виміру.

Як зазначає А. М. Єрмоленко, «Таку обставину слід розглядати на тлі загальної тенденції у західній філософії XX ст., що стала особливо стійкою після лінгвістично-герменевтично-прагматичного повороту, інспірованого М. Гайдеггером та Г. Г. Гадамером, з одного боку, а також пізнім Л. Вітгенштейном – з іншого. Внаслідок цього поняття «трансцендентальне» «детрансценденталізується» і накопичує певний реальний зміст. Мається на увазі таке «фактичне апіорі» передумови усього людського розуміння і цінностей, що ґрунтується на належності до партикулярної традиції мовної та комунікативної спільноти» (Єрмоленко 1999). Дещо пізніше німецький філософ і соціолог А. Гелен визначає це як «поцейбічну тенденцію», застосувавши даний термін до своєї концепції «соціальних інституцій», Н. Луман інспірує «детрансценденталізований» концепт у теорію систем, а представники прагматизму – у філософію комунікації.

Отже, Ю. Хабермас ідеальні підвалини комунікації трактує як універсальні і загальнозначущі норми, що становлять телеологічне підґрунтя комунікативних практик. На підставі цього він сформулював універсально-прагматичні вимоги до комунікативної дії (як до мовного висловлювання), невиконання яких унеможливлює процес комунікації. Ці вимоги є логічними, раціонально-значущими, і полягають у зрозумілості, істинності, правдивості та нормативної визначеності комунікативних висловлювань. Тож комунікативний акт тлумачиться Ю. Хабермасом герменевтично, як «велика розмова», здатна відтворити універсальні умови можливого світорозуміння. Саму ж процедуру розуміння він визначає як комунікативну універсальну прагматику, підґрунтям якої є інтегрована сукупність взаємознання, взаємодовіри та взаєморозуміння. Успішність комунікації залежить, у такий спосіб, від бажання до взаємодії та загальних здібностей носія мови, а також набутих ним під час участі в попередніх комунікативних актах знань, умінь і навичок.

М. А. Абисова зазначає, що в концепції комунікативної раціональності Ю. Хабермаса був втілений нормативний ідеал суспільного консенсусу, що вплинуло на формування моделі переговорної демократії, утверджуючи її «інклюзивність, публічність, аргументативний характер публічних дискусій, вимогу прийнятності результату для всіх сторін, відкритості прийнятих рішень для подальшого перевизначення та ін. Модель переговорної демократії дає можливість залучати до публічного дискурсу альтернативні позиції та шукати консенсус, а не приймати рішення монологічно, спираючись на принцип більшості» (Абисова 2023, 27).

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що філософське осмислення комунікації відкриває цілу низку глибоких теоретичних і оригінальних поглядів на комунікацію, зокрема: комунікативну раціональність, комунікативне суспільство, комунікативні дії, соціологію комунікації (К.-О. Апель, Ю. Хабермас, Н. Луман); структуралізм і

постструктуралізм, що передбачає розгляд соціального порядку, як особливої мови суспільних відносин (К. Леві-Стросс, Р. Барт, Ж. Бодрійяр); філософію мови та символічних систем (Е. Кассіер, Л. Вітгенштейн) – напрям, який балансує на межі філософії мови та лінгвістики (Харченко Ю., Харченко С. 2021); етнометодологію, яка відображає дослідження побутової та міжособистісної комунікації І. Гофмана із концептуальним об'єднанням з теорією структурації Е. Гідденса тощо.

Розглянуті нами філософські засади, підходи, загальнотеоретичні моделі й концепти комунікації, звісно, не можна вважати вичерпними. З огляду на міждисциплінарний характер, а також складність і неоднозначність явища політичної комунікації, розгляд наявних теоретичних напрацювань у цій сфері потребував би окремого дослідження. До того ж, зважаючи на актуальність проблематики, дослідження феномену політичної комунікації не зупиняється на досягнутому, а, отже, відбувається постійне продукування і наповнення новим змістом попередніх розробок та ідей у цій сфері. Соціально-філософській підхід до комунікації сприяє її широкому і цілісному трактуванню. Намагаючись враховувати різноманітні напрями і аспекти комунікації – лінгвістичний, діалогічний, культурологічний, вплив мідіакультури і ЗМІ тощо, він зумовлює розвиток комунікативних теорій, надаючи теоретико-методологічне підґрунтя для розуміння сучасного суспільства.

Обговорення

Розглядаючи теоретичні засади політичної комунікації, варто зазначити, що її дослідження проводилося з різних дисциплінарних позицій – інформатики, кібернетики, психології, семіотики, антропології, політології та ін., що свідчить про багатоаспектність явища політичної комунікації. Як поняття, «політична комунікація» укорінюється в низці дисциплін, адже зачіпає різні сфери людського життя, пов'язані з економікою, політикою, правом, психологією, лінгвістикою, семантикою, соціологією, культурою, мораллю, різноманітними засобами комунікації і зв'язку та відповідними технологіями. Як зазначає М. Остапенко, «значення комунікації виявляється у тому, що вона зв'язує елементи всередині системи, так і забезпечує взаємозв'язок між різними системами всього суспільства» (Остапенко 2012, 136). В такий спосіб політична комунікація забезпечує не лише взаємодію суб'єктів політики, але й усієї політичної системи з іншими сферами суспільства.

Зазначена міждисциплінарність знайшла своє відображення у таких основних теоретичних підходах до явища політичної комунікації:

- біхевіористському (Г. Бейтсон, Дж. Вотсон, К. Л. Галл, Ф. Зімбардо, Дж. Келлі, Г. Лассуелл, У. Ліппман, Б. Ф. Скіннер, Д. Тібо, Е. Ч. Толмен), який ґрунтується на соціальній психології, соціології, психології та зосереджується на поясненні соціального впливу на людську поведінку, а також на опрацюванні комунікативних повідомлень, вербальних та емоційних реакціях на різні стимули навколишнього середовища;

- культурному (Т. А. ван Дейк, Р. Джекендофф, Дж. Лакофф, Ч. С. Пірс, Ф. де Соссюр, Л. Талмі, Ч. Філмор, У. Чейф, А. Ченки, К. Черрі), що синтезує гуманітарні науки – антропологію та лінгвістику, а також акцентує увагу на семантичних та мовних проблемах, пов'язаних із впливом культурного середовища;

- структурному (Г. Алмонд, Г. Інніс, Ч. Кулі, П. Лазарфельд, К. Леві-Стросс, Н. Луман, Дж. Коулман), який поєднує правові, соціальні, політичні та економічні аспекти. Увага акцентується на виявленні та описі структури соціальних об'єктів (явищ), а також впливі, який чинить мас-медіа на суспільно-політичні інститути;

- кібернетичному (В. Вівер, Н. Вінер, Б. Вестлі, Д. Гербнер, К. Дойч, Т. Ньюкомб, К. Шеннон, Хейнц фон Ферстер), що пов'язаний зі становленням інформатики, кібернетики, семіотики, а також розвитком засобів інфокомунікації, комп'ютерної техніки і технологій, математики і інженерних наук.

Зазначені теоретичні підходи до осмислення політичної комунікації є взаємно-релевантними, оскільки всі вони спрямовані на дослідження і описання її реальних проявів. Як зазначає Р. Крейг у роботі «Теорія комунікації як галузь знання», кожен із цих підходів виходить із власних теоретичних передумов і положень щодо комунікації та, апелюючи до них, кидає виклик іншим теоретичним підходам (Craig 1999). Ця традиція взаємодоповнюваності та, водночас, міжгалузевої напруженості між теоретичними підходами, породжує в загальній теорії комунікації науковий метадискурс, що вирізняється характерними способами визначення комунікації та окреслення її проблем, формуванням специфічного науково-понятійного апарату, а також спільними моментами, до яких вони апелюють і які кидають виклик.

Отже, незважаючи на те, що феномен політичної комунікації досліджують дисципліни, які належать до різних галузей наукового знання – гуманітарного, природничого, технічного тощо, водночас, теорія комунікації є відносно самостійною дисципліною, яка має свій предмет, категоріальний апарат, закони, історію розвитку тощо.

Висновки

В структурі соціальних відносин сучасного суспільства роль комунікації невинно зростає. Це пов'язано з бурхливим розвитком інформаційно-комунікативних технологій, які спричинюють не лише структурні зміни економічної, соціально-політичної, культурної та інших сфер суспільства, але й викликають трансформацію самої форми комунікаційних відносин. Зважаючи на викладене, теорія комунікації виявляється досить плідною, адже вона, спираючись на традицію, що склалася у суспільних науках щодо розгляду соціуму як динамічної системи з виробництва і відтворення соціального порядку, дає широкі можливості для характеристики багатьох комунікативних практик сучасності, зокрема таких її сфер, як науковий і міжкультурний діалог, а також міжетнічної, міжконфесійної та політичної комунікації тощо.

Теорія політичної комунікації починає формуватися після Другої світової війни, коли на стику соціальних і політичних наук виникає самостійний напрям досліджень, що отримав назву «політична комунікативістика». Вона досліджувала соціологічні аспекти комунікації, вплив ЗМІ на політичну свідомість і поведінку громадян, зокрема роль пропаганди у соціально-політичному житті. Теоретико-методологічним підґрунтям політичної комунікативістики виступили передові на той момент ідеї біхевіоризму, кібернетики, структур-функціональний підхід, а також теорії систем і інформації, що активно розвивалися.

Концептуалізація політичної комунікації відбувалася у тісній взаємодії філософського і конкретно-наукового знання, що передбачало їхню взаємну кореляцію, яку можна представити як взаємопроникнення і взаємовплив. Філософське осмислення політичної комунікації задає фокус дослідницького погляду, формує певну оптику науково-філософської рефлексії, виступаючи засадничим критерієм, який структурує побудову різноманітних теоретичних конструктів, моделей і підходів до пояснення цього явища. Зокрема, в ході формування різноманітних філософських напрямів, концепцій і поглядів на комунікацію, відбувається соціально-філософське осмислення феномену комунікації з урахуванням теоретико-методологічних здобутків герменевтики, феноменології, аналітичної, прагматичної філософії тощо.

Список літератури

1. Орденів С. С. Політична комунікація і мова медіа у постіндустріальну епоху. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 2 (40). К. : НАУ, 2024. С. 40-46. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.40.19326>.
2. Скиба О. П. Співвідношення соціально-індивідуального у сучасних наукових комунікаціях: філософський аспект. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 2 (40). К. : НАУ, 2024. С. 59-64. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.40.19331>.
3. Клешня Г. М. Трансформація освітньої комунікації в діджиталізованому суспільстві: антропологічний аспект. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 2 (40). К. : НАУ, 2024. С. 107-113. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.40.19341>.
4. Матюхіна О. А. Антропологічний потенціал сучасних комунікацій. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 2 (40). К. : НАУ, 2024. С. 113-117. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.40.19342>.
5. Lévi-Strauss, Claude. *Anthropologie structurale*. Presses Pocket, 1998. 480 p.
6. Ченбай Н. А. Специфіка спілкування і комунікації в освітній сфері технологічного суспільства (соціально-філософський аналіз). *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 1 (39). К. : НАУ, 2024. С. 91-94. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18464>.
7. Vroons E. Communication Studies in Europe: A Sketch of the Situation around 1955. *Gazette* Volume 67, Issue 6 2005, 495–522. <https://doi.org/10.1177/0016549205057541>.
8. Craig R. Issue forum introduction. Cultural bias in communication theory. *Communication Monographs*. 2007. Vol. 74. №2. P. 256-268.
9. Mike Y. Non-western theory in Western research? An Asiacentric agenda for Asian communication studies. *The Review of Communication*. 2006. Vol. 6. № 1-2. P. 4-31.

10. Shepherd G. Advances in communication theory: A critical review. *Journal of Communication*. Summer. 1999. P. 156-164.
 11. Шашкова Л. О., Злочевська М. В. *Діалогічний вимір гуманітарного знання*. Монографія. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2011. 176 с.
 12. Бубер М. *Я і ти. Шлях людини за хасидським вченням*; пер. з нім. Київ: Дух і літера, 2012. ISBN 978-966-378-253-9.
 13. Дротянко Л. Г. Унікальність людського буття у сучасних соціальних комунікаціях. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 1 (39). К.: НАУ, 2023. С. 5-10. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18424>.
 14. Apel K-O. *Transformation der Philosophie: Band II. Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft (suhrkamp taschenbuch wissenschaft)*. Suhrkamp Verlag, 1999. 447 p.
 15. Apel Karl-Otto *Sprachpragmatik und Philosophie (suhrkamp taschenbuch wissenschaft)*. Suhrkamp Verlag, 1982. 488 p.
 16. Habermas J. Was heißt Universalpragmatik? *Sprachpragmatik und Philosophie*. Hrsg. Von K.-O. Apel. Frankfurt am Main, 1976. S. 174-272.
 17. Ермоленко А. М. *Комунікативна практична філософія*. Підручник. К.: Лібра, 1999. 488 с.
 18. Абісова М. А. Громадська думка в системі управлінських відносин: комунікативний аспект. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 2 (38). К.: НАУ, 2023. С. 23-27. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.2.18106>.
 19. Харченко Ю. В., Харченко С. П. Причини біфуркації основ правового дискурсу (синергетичний і філософсько-лінгвістичний підходи). *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 1 (33). К.: НАУ, 2021. С. 36-40. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15639>.
 20. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент* № 3. 2012. С. 135-144.
 21. Craig R. *Communication Theory as a Field*. Communication Theory. Blackwell Publishing Ltd.; International Communication Association, May 1999. Vol. 9. P. 119–161. doi:10.1111/j.1468-2885.1999.tb00355.x.
- ## References
1. Ordenov, S. 2024. Politychna komunikatsiia i mova media u postindustrialnu epokhu. [Political communication and media language in the post-industrial era]. *“Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia Filosofiiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats”* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies], 2 (40): 40-46. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.40.19326>.
 2. Skyba, O. 2024. Spivvidnoshennia sotsialno-indyvidualnoho u suchasnykh naukovykh komunikatsiakh: filosofskyi aspekt. [The relationship between the social and the individual in modern scientific communications: a philosophical aspect]. *“Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia Filosofiiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats”* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies], 2 (40): 59-64. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.40.19331>.
 3. Kleshnia, H. 2024. Transformatsiia osvithoi komunikatsii v didzhitalizovanomu suspilstvi: antropohichnyi aspekt. [Transformation of educational communication in a digitalized society: an anthropological aspect]. *“Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia Filosofiiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats”* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies], 2 (40): 107-113. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.40.19341>.
 4. Matiukhina, O. 2024. Antropohichnyi potentsial suchasnykh komunikatsii. [The anthropological potential of modern communications]. *“Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia Filosofiiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats”* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies], 2 (40): 113-117. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.40.19342>.
 5. Lévi-Strauss, C. 1998. *Anthropologie structurale*. Presses Pocket.
 6. Chenbai, N. 2024. Spetsyfika spilkuvannia i komunikatsii v osvithii sferi tekhnolohichnoho suspilstva (sotsialno-filosofskyi analiz). [Specificity of communication in the educational sphere of a technological society (socio-philosophical analysis)]. *“Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia Filosofiiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats”* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies], 1 (39): 91-94. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18464>.
 7. Vroons, E. 2005. Communication Studies in Europe: A Sketch of the Situation around 1955. *Gazette*, 67 (6): 495-522. <https://doi.org/10.1177/0016549205057541>.
 8. Craig, R. 2007. Issue forum introduction. Cultural bias in communication theory. *Communication Monographs*, 74 (2): 256-268.
 9. Miike, Y. 2006. Non-western theory in Western research? An Asiacentric agenda for Asian communication studies. *The Review of Communication*, 6 (1-2): 4-31.
 10. Shepherd, G. 1999. Advances in communication theory: A critical review. *Journal of Communication*. Summer: 156-164.
 11. Shashkova, L., Zlochevska M. 2011. *Dialohichnyi vymir humanitarnoho znannia. Monohrafiia*. [The dialogical dimension of humanitarian knowledge. Monograph], Kyiv: Vydavnychiy dim «Profesional».
 12. Buber, M. 2012. *Ya i ty. Shliakh liudyny za khasyds'kym vcheniam*. [You and I. The Path of Man According to Hasidic Teachings], Kyiv: Duh i litera. ISBN 978-966-378-253-9.
 13. Drotianko, L. 2023. Unikalnist liudskoho buttia u suchasnykh sotsialnykh komunikatsiakh. [The uniqueness of human existence in modern social communications]. *“Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia Filosofiiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats”* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies], 1 (39): 5-10. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18424>.
 14. Apel, K-O. 1999. *Transformation der Philosophie: Band II. Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft (suhrkamp taschenbuch wissenschaft)*. Suhrkamp Verlag.
 15. Apel, K-O. 1982. *Sprachpragmatik und Philosophie (suhrkamp taschenbuch wissenschaft)*. Suhrkamp Verlag.
 16. Habermas, J. 1976. Was heißt Universalpragmatik? *Sprachpragmatik und Philosophie*. Hrsg. Von K.-O. Apel. Frankfurt am Main: 174-272.
 17. Iermolenko, A. 1999. *Komunikativna praktychna filosofiiia*. Kyiv: Libra.
 18. Abysova, M. 2023. Hromadska dumka v systemi upravlinskykh vidnosyn: komunikativnyi aspekt. [Public opinion in the system of managerial relations: communicative aspect]. *“Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia Filosofiiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats”* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies], 2 (38): 23-27. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.2.18106>.
 19. Kharchenko, Yu., Kharchenko, S. 2021. Prychyny bifurkatsii osnov pravovoho dyskursu (synerhetychnyi i filosofsko-linghivistychnyi pidkhody). [Reasons for the bifurcation of the foundations of legal discourse (synergistic and philosophical-linguistic approaches)]. *“Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia Filosofiiia. Kulturolohiia. Zbirnyk naukovykh prats”* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies], 1 (33): 36-40. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15639>.
 20. Ostapenko, M. 2012. Politychna komunikatsiia: teoretychni aspekty doslidzhennia. [Political communication: theoretical aspects of research]. *“Politychnyi menedzhment”* [Political management], 3: 135-144.
 21. Craig, R. 1999. *Communication Theory as a Field*. Communication Theory. Blackwell Publishing Ltd.; International Communication Association, 9: 119–161. doi:10.1111/j.1468-2885.1999.tb00355.x.

S. Ordenov

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE THEORY OF POLITICAL COMMUNICATION

Introduction. Politics, in its broadest sense, represents a set of social practices and discourses related to the exercise of power, through which forms and methods of governing society, social groups, and their relations are implemented. **The aim and tasks** are to carry out a philosophical reception of the theoretical foundations of political communication. **Research methods** include dialectical, historical, and comparative approaches combined with philosophical principles of objectivity and systemacity, as well as general scientific principles of correspondence and relativity. **Research results.** The philosophical conceptualization of political communication sets the focus of scholarly inquiry, shaping the optics of philosophical reflection and serving as a fundamental criterion that structures the construction of various theoretical frameworks, models, and approaches to explaining this phenomenon. **Discussion.** In the course of developing various philosophical schools, concepts, and views on communication, the philosophical understanding of the phenomenon of communication is generalized, taking into account the theoretical and methodological contributions of hermeneutics, phenomenology, analytic and pragmatic philosophy, among others. **Conclusions.** The conceptualization of political communication has taken place in close interaction between philosophical and empirical scientific knowledge, implying their mutual correlation, which can be described as interpenetration and reciprocal influence.

Keywords: philosophical foundations of communication, political communication, communication theory, communicative action, communicative utterances.

DOI:

УДК 316.472.4(045)

Т. А. Пода

**ФЕНОМЕН ЦИФРОВОГО КОЧІВНИЦТВА У ГЛОБАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ:
КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР**

Державний університет «Київський авіаційний інститут»
ORCID: 0000-0002-6461-7769

Анотація. У статті досліджується комунікативний вимір цифрового кочівництва як феномену, що змінює сучасні моделі соціальної взаємодії та професійної мобільності. Аналізуються комунікативні стратегії цифрових кочівників, які забезпечують їхню дистанційну зайнятість, соціальну адаптацію та підтримку зв'язків у мережових структурах. Особлива увага приділяється формуванню цифрових діаспор як нових спільнот, що компенсують відсутність традиційної соціальної інтеграції. Філософія комунікації дає змогу інтерпретувати цифрове кочівництво через концепцію мобільності та децентралізації комунікативних практик. Використовуючи ідеї номадології, а також теорії інформаційного суспільства, у статті розглянуто, у який спосіб цифрові кочівники вибудовують власні моделі комунікації, уникаючи територіальних та інституційних обмежень. Висновки дослідження підкреслюють необхідність подальшого аналізу впливу цифрового кочівництва на структури соціального спілкування, державну політику та механізми комунікативної інтеграції в умовах цифрової глобалізації.

Ключові слова: цифрове кочівництво, глобальна мобільність, цифрові діаспори, дистанційна комунікація, професійні мережі, соціальна адаптація, номадологія.

Вступ

У сучасному світі цифрові технології здійснюють глибокий вплив на всі сфери життя, змінюючи способи працевлаштування, соціальну взаємодію та мобільність населення. Одним із проявів цих трансформацій стало цифрове кочівництво – новий тип професійної мобільності, що базується на можливості працювати дистанційно, незалежно від географічного розташування.

За даними Міжнародної організації з міграції (IOM) у «Доповіді про міграцію у світі 2024» (International Organization for Migration 2024), міжнародна мобільність усе частіше набуває гібридного характеру, поєднуючи фізичну присутність на ринку праці з цифровою взаємодією. Водночас цифрове кочівництво відрізняється від класичної трудової міграції: воно ґрунтується на гнучких професійних траєкторіях, не передбачає постійного місця проживання та ускладнює питання правового статусу й соціального захисту.

Розвиток цифрового кочівництва актуалізує низку дослідницьких питань. Як змінюється професійна інтеграція цифрових кочівників у глобальному світі? Як цифрові кочівники підтримують соціальні зв'язки та власну культурну ідентичність? Як цифрові діаспори впливають на соціальну адаптацію

цифрових мігрантів? Актуальність цих питань пояснюється тим, що наявні моделі міграції не повною мірою враховують специфіку цифрового кочівництва. Відтак, подальше дослідження цього феномену є важливим для глибшого розуміння нових форм мобільності, трансформації глобальної взаємодії та змін у комунікативних практиках цифрових спільнот.

Мета дослідження – визначити особливості комунікативних стратегій цифрових кочівників у процесах їхньої професійної інтеграції, соціальної адаптації, підтримки культурної ідентичності та взаємодії з державними інститутами в умовах глобальних міграційних змін.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

1. Виявити особливості соціокультурного середовища цифрового кочівництва в умовах глобалізації, спираючись на постмодерні концепції як ключову методологічну основу аналізу.

2. Дослідити вплив цифрового кочівництва на формування нових типів соціальних спільнот, зокрема цифрових діаспор, та їхню функцію в процесах соціальної адаптації.